

**‘จรรยาวิธี’
ทางสองแพร่งจริยธรรมการวิจัย
และ ความเป็นธรรม
กับการเมืองเรื่องเขื่อนในลาว
กนกวรรณ มะโนรมย์**

สาขาวิชาสังคมศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา 35(1): มกราคม – มิถุนายน 2559

บทความ

**‘guerrilla method’, ethical dilemmas,
justice and politics of dam in Lao PDR**

Kanokwan Manorom

Department of Social Sciences,
Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University

บทความนี้อภิปรายประสบการณ์วิจัยภาคสนามของผู้เขียน ซึ่งได้มีส่วนร่วมในโครงการศึกษาผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ต่อวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟ สปป.ลาว ภายใต้เงื่อนไขของการควบคุมการเข้าถึงและนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการพัฒนาโดยรัฐ คณะผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องอาศัยกระบวนการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือที่ผู้เขียนเรียกว่า 'จรรยาวิธี' ซึ่งเน้นการเข้าถึงข้อมูลโดยพยายามจำกัดการแทรกแซงจากเจ้าหน้าที่รัฐ แต่ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลตามหลักการพื้นฐานของจริยธรรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์ จากการสนทนากับผู้ให้ข้อมูลเพศหญิงพบว่า ชุมชนในพื้นที่ศึกษาได้รับผลกระทบทั้งในแง่ของสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิต เรื่องเล่าจากประสบการณ์เหล่านี้เป็นอีกด้านของข้อมูลที่ไม่ค่อยปรากฏในรายงานการศึกษาผลกระทบอย่างเป็นทางการ การตีพิมพ์บทความเพื่อนำเสนอผลการศึกษาของคณะผู้วิจัยในวารสารวิชาการนานาชาติ จึงมีบทบาทช่วยสะท้อนเสียงของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาให้ได้รับการพิจารณาในระดับนโยบายอย่างเป็นทางการ

คำสำคัญ การพัฒนา, จริยธรรมการวิจัย, ธนาคารโลก, เขื่อนน้ำเทิน 2, เซบั้งไฟ

บทคัดย่อ

ABSTRACT

This paper discusses the author's field experience as a co-investigator for a study on the impact of Nam Thuen 2 Dam on local livelihoods in the Xe Bang Fai river basin in Lao PDR. The research team opted for an informal research method; or in the author's term, 'guerrilla method', which focuses on minimizing state intervention while adhering to basic social science research ethics principle in protecting the privacy of informants. Based on the author's interview with female residents in the study area, the paper illustrates how the Nam Thuen 2 Dam has caused a series of negative impact on local ecology and livelihoods. Their stories tell another side of a development project that are not usually featured in official reports by panel of experts (POE). The publication of the study findings in an international journal has contributed as an alternative source of information for the project re-evaluation and further policy discussion.

keywords development, research ethics, World Bank, Nam Thuen 2, Xe Bang Fai

การเมืองเรื่องเขื่อนในลาว

“เขื่อนพลังงานไฟฟ้า” เป็นประเด็นอ่อนไหวและละเอียดอ่อนทางการเมืองอย่างยิ่งของรัฐบาลลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเขื่อนนั้นเป็นที่สนใจ ถกเถียง ถูกตั้งคำถามมากมายและคัดค้านในระดับนานาชาติจากองค์กรระหว่างประเทศที่เป็นที่เชื่อถือและมีอิทธิพลในการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายด้านเขื่อน เพื่อลดผลกระทบต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คน เช่น องค์กรแม่น้ำนานาชาติ (International Rivers: IR) และเครือข่ายจับตาธนาคาร (CEE Bankwatch Network) รวมทั้งองค์กรในชาติทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นของประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มน้ำโขง เช่น สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต (Living River Siam Association) โครงการฟื้นฟูนิเวศในภูมิภาคแม่น้ำโขง (Towards Ecological Recovery and Regional Alliance/Foundation for Ecological Recovery: TERRA/FER) และเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขงในประเทศไทย เป็นต้น

เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่ารัฐบาลลาวไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับเขื่อนที่จะสร้างให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับทราบเท่าใดนัก (Boer et al, 2015; Hirsch 2001; Baird et al 2015; Shoemaker 2002; Delang and Toro 2011; International Rivers 2004; Matthews, 2012) แม้ว่าประชาชนลาวส่วนหนึ่งได้เข้าร่วมกระบวนการปรึกษาหารือเรื่องเขื่อนอย่างเป็นทางการ (Milattanapheng 2006) แต่ประชาชน องค์กรภาคประชาชน รวมทั้งสื่อมวลชนลาว ยังมีข้อจำกัดในการพูดและแสดงความคิดเห็นเชิงโต้แย้งกับรัฐบาลลาวในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะประเด็นการสร้างเขื่อน เนื่องจากวัฒนธรรมการเมืองและวิถีปกครองที่ใช้ระบบควบคุมและจำกัดบทบาทภาคประชาชนในการแสดงความคิดเห็นเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อรัฐ (Baird et al 2015, 1085)

รัฐบาลลาวออกกฎหมายด้านความมั่นคงไม่ให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาลรวมทั้งกฎหมายที่จะทำให้รัฐเกิดความระส่ำระสายและเกิดปัญหาทางการปกครองและการเมือง (International Federation for Human Rights 2012) นอกจากนี้ รัฐบาลมีคำสั่งทางปกครองว่าด้วยการต่อต้านรัฐด้วยการบิดเบือนข้อเท็จจริงให้ถือว่าเป็นคดีอาญา ดังนั้น ประชาชนลาวจึงไม่อาจแสดงการคัดค้านชัดเจนและ

หรือแสดงความเห็นในเชิงไม่เห็นด้วยกับรัฐในเรื่องการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำเพราะหวาดกลัวรัฐ แม้ว่าประชาชนบางกลุ่มที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจะไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อนก็ตาม (Southeast Asian Press Alliance 2015) ประชาชนมักได้รับข้อมูลด้านดีของเขื่อน เช่น เขื่อนเป็นเครื่องมือลดความยากจนในชนบทและเป็นการพัฒนาที่ดี ดังตัวอย่างที่ผู้เขียนได้ฟังจากนายบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ท่านหนึ่งในพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนดอนสะโฮง บนลำน้ำโขงสายหลักทางตอนใต้ของลาว ระหว่างที่ผู้เขียนเข้าไปในพื้นที่เมื่อช่วงต้น ค.ศ. 2016 ว่า “เมื่อรัฐเห็นว่าโครงการ (เขื่อนดอนสะโฮง) ดี เสาก็ว่าดีนี่” ในขณะที่องค์กรนานาชาติ รัฐในประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างได้แก่มกมุชชาและเวียดนาม รวมทั้งภาคประชาสังคมมีการถกเถียงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมของเขื่อนนี้อย่างล้นหลาม เนื่องจากผลกระทบต่อปลาและสังคมเศรษฐกิจข้ามพรมแดน (Baran and Ratner 2007; Baird 2011; International Rivers 2015) รวมทั้งส่งจดหมายเปิดผนึกให้รัฐบาลลาวทบทวนกระบวนการประเมินผลกระทบ เพื่อให้เป็นไปตามกรอบของคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ตามแนวทางว่าด้วยกระบวนการการปรึกษาหารือล่วงหน้าและข้อตกลง¹

นอกจากนี้ยังมีกรณีตัวอย่างกรณีอื่นๆ ที่สะท้อนการจัดการน้ำโดยรัฐที่ไม่สนใจการประเมินผลกระทบของการสร้างเขื่อนต่อระบบนิเวศและความเป็นอยู่ของผู้ได้รับผลกระทบ ตามมาตรฐานสากลอย่างเคร่งครัด เช่น การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมไม่ครอบคลุมพื้นที่กรณีเขื่อนเทินหินปูน รวมทั้งปัญหาหน่วยงานให้ทุนสร้างเขื่อนได้แก่ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) และบริษัทผู้ผลิตไฟฟ้าละเลยการชดเชยและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบอย่างยั่งยืน (Shoemaker 1998, 2000) หรือกรณีเขื่อนไซยะบุรีที่แม้ว่าจะมีการคัดค้านจากนานาชาติและภาคประชาสังคมของประเทศไทย โดยเฉพาะจากเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง แต่แผนการซื้อขายไฟฟ้าระหว่างลาวกับฝ่ายผลิต

¹ ตามระเบียบปฏิบัติเรื่องการแจ้ง การปรึกษาหารือล่วงหน้า และข้อตกลง (Procedures for Notification, Prior Consultation, and Agreement: PNPCA) โดยเขื่อนไซยะบุรีเป็นโครงการแรกที่มีการจัดทำกระบวนการนี้ ภายใต้ข้อตกลงแม่โขง 1995 (1995 Mekong Agreement) ส่วนเขื่อนดอนสะโฮงนั้นก็ถูกวิจารณ์จากนานาชาติเกี่ยวกับกระบวนการ PNPCA ที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างรอบด้าน (International Rivers 2014; Sambo 2014).

แห่งประเทศไทย (กฟผ.) และประเทศลาวก็ยังคงดำเนินต่อไปโดยความร่วมมือระหว่างรัฐกับภาคเอกชน (Matthews 2012)

การผลิตและค้าขายไฟฟ้าข้ามแดนระหว่างไทยและลาวถือเป็นความร่วมมือข้ามชาติ ด้านเศรษฐกิจระหว่างรัฐต่อรัฐ ซึ่งประเทศลาวมีฐานะเป็นผู้ผลิตและประเทศไทยคือผู้ซื้อหรือผู้บริโภค โดยรัฐทั้งสองต่างมีอำนาจเชิงนโยบายและกฎหมายที่เอื้อให้ภาคเอกชนแย่งยัดน้ำเพื่อสนับสนุนนโยบายการเป็น “แบตเตอรี่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (International Rivers 2014; Matthews 2012) กระทรวงพลังงานและเหมืองแร่ของลาวได้กำหนดแผนการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำมากกว่าเจ็ดสิบแห่งทั่วประเทศทั้งในแม่น้ำโขงสายหลักและลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงเพื่อส่งออกให้ประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศไทยยังเป็นผู้ลงทุนรายใหญ่สำหรับการสร้างเขื่อนในลาวเนื่องจากการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้าทำได้ยากมากขึ้นเรื่อยๆ อันเป็นผลมาจากความเข้มแข็งและความต่อเนื่องของขบวนการภาคประชาสังคมที่เคลื่อนไหวคัดค้านการก่อสร้างเขื่อน และการที่สื่อมีเสรีภาพในการนำเสนอประเด็นปัญหาและผลกระทบของเขื่อน ฯลฯ (Boer et al 2015) โดยรัฐบาลลาวมีแผนขายไฟฟ้าให้ประเทศไทยมากถึง 7,000 เมกะวัตต์ ภายใน ค.ศ. 2015 (Department of Energy Business, Ministry of Energy and Mines 2014) เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์เพื่อลดความยากจนและสร้างโอกาสในการพัฒนาประเทศ (Sivongxay 2015) เนื่องจากลาวถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศที่ยากจนที่สุดในโลก รัฐบาลลาวจึงพยายามสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาด้วยการใช้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือการพัฒนาตลอดสิบกว่าปีที่ผ่านมา (Matthews 2012) ล่าสุด ใน ค.ศ. 2016 ธนาคารโลกได้รายงานว่าลาวมีเศรษฐกิจที่เติบโตและก้าวหน้าด้านการพัฒนามากที่สุดประเทศหนึ่งในทวีปเอเชีย ในช่วงสิบปีที่ผ่านมา ภายใต้นโยบายการนำทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ เหมืองแร่ และป่าไม้มาใช้อย่างเข้มข้น (World Bank 2016)

การเปิดเผย/ปกปิดตัวตนของผู้ศึกษา บนทางสองแพร่งของจริยธรรมการวิจัย

เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไปว่าการทำวิจัยใดๆ ก็ตามจะต้องดำเนินการตามเกณฑ์จริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องศึกษากลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มชายขอบ หรือกลุ่มผู้ถูกตีตราโดยสังคม รวมทั้งกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับประเด็นละเอียดอ่อนหรืออ่อนไหวทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรม (Laine 2000; Li 2008; Kellehear 1996; Stacey 1988) โดยยึดหลักการเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Lee, 1993) ผู้วิจัยต้องใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการเปิดเผยตัวตนของผู้ศึกษา (overt participation observation) แต่ก็มีงานวิจัยบางลักษณะซึ่งผู้วิจัยจำเป็นต้องใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยปกปิดตัวตนของผู้ศึกษา (covert participation observation) โดยนักวิจัยเข้าไปในพื้นที่และอยู่ปะปนในกลุ่มคนที่ถูกศึกษาโดยมิได้แจ้งประเด็นการศึกษาและวัตถุประสงค์ของการศึกษา รวมทั้งไม่ได้ขออนุญาตกลุ่มเป้าหมายก่อนเข้าไปศึกษา (Herrera 1999; Hilbert 1980; Lugosi 2008) ผู้ศึกษาเข้าไปในพื้นที่และพยายามทำตัวกลมกลืนไปกับผู้ถูกศึกษาเพื่อสังเกตรายละเอียดที่ลึกซึ้งในเหตุการณ์จริงๆ อย่างเป็นธรรมชาติโดยผู้ถูกศึกษาไม่ถูกรบกวน ผู้วิจัยอาจทำตัวให้กลมกลืนกับผู้ถูกศึกษาโดยทำกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้ถูกศึกษาทำได้ (Laine 2000)

ในวงวิชาการสังคมศาสตร์ ยังมีงานวิจัยที่ใช้วิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมโดยปกปิดตัวตนของผู้ศึกษาในสัดส่วนค่อนข้างน้อย (Li 2008) แต่ก็ยังมีนักวิจัยที่จำเป็นต้องเลือกแนวทางดังกล่าวแม้ว่าจะถูกวิจารณ์ในเรื่องนี้ก็ตาม (Lugosi 2008; Paradis 2000) เช่น นักวิจัยสายวิพากษ์และนักเคลื่อนไหวทางสังคมมักใช้วิธีการนี้เพื่อหาข้อมูลมาสนับสนุนการเมืองภาคประชาชนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส (Laine 2000; McCosker et al 2001) เช่น นักวิจัยที่ศึกษาคนไร้บ้านในประเทศตะวันตก (Li 2008) แต่นักวิจัยผู้ปกปิดตัวตนมักถูกกล่าวหาเสมอๆ ว่าขาดจรรยาบรรณและจริยธรรม ไม่เคารพในศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะในการทำวิจัยกับกลุ่มเปราะบางและอ่อนแอหรืองานวิจัยที่อาจเกิดความอันตรายกับผู้ถูกศึกษาได้ภายหลัง เป็นต้น (Herrera 2003; Homan 1980, 1991; Bulmer 1982; Dingwall 1980) อีกทั้งยังถูกกล่าวหาและตำหนิติเตียนในประเด็นความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา เพราะทำให้ผู้ศึกษาอยู่ในตำแหน่งที่เหนือกว่าผู้ให้ข้อมูล (Lugosi 2008)

มีงานศึกษาระดับนานาชาติที่ใช้การศึกษาแบบปกปิดตัวตนของผู้ศึกษา ซึ่งส่วนมากเป็นการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับการกระทำที่ผิดจรรยาธรรมหรือผิดกฎหมายของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ซึ่งคนกลุ่มนี้มักปฏิเสธการเข้าร่วมในกระบวนการศึกษา การเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นเหล่านี้ค่อนข้างยากและอันตราย ดังนั้น นักวิจัยจึงต้องปกปิดตัวตนเมื่อเข้าไปในกลุ่มเพื่อไม่ให้ถูกสงสัยหรือทำให้กลุ่มตัวอย่างระแวงได้ว่ามีคนเข้ามาสังเกตพฤติกรรมหรือกิจกรรมผิดกฎหมายของตน การปกปิดตัวตนของนักวิจัย ทำให้นักวิจัยสามารถเห็นการดำเนินกิจกรรมตามปกติอย่างเป็นธรรมชาติโดยผู้ถูกศึกษาไม่ต้องเสแสร้ง ซึ่งหากนักวิจัยเผยตัวตนว่าเป็นใครก็อาจไม่ได้รับความเชื่อมั่นและยอมรับหรือสามารถได้ข้อมูลอย่างแท้จริงจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Lugosi, 2008) เช่น การวิจัยเกี่ยวกับการพนันก็มักนิยมใช้วิธีการศึกษาแบบปกปิดตัวตนของผู้ศึกษา โดยนักวิจัยต้องรักษาระยะห่างที่เหมาะสมและพิจารณาระดับความสัมพันธ์ว่ามากน้อยเพียงใดในการเข้าไปศึกษาชีวิตของนักพนัน เนื่องจากบางคนอยู่ในกลุ่มเสี่ยงเปราะบางหรือเกี่ยวข้องกับประเด็นจรรยาธรรม (Li 2008)

บทความเกี่ยวกับจรรยาธรรมการวิจัยในแวดวงการศึกษาได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับมาตรฐานจรรยาธรรมการวิจัยหลายประเด็นที่น่าสนใจ เช่น นักวิจัยแต่ละคนมีฐานคิดและตีความหมายของคำว่าจรรยาธรรมการวิจัยแตกต่างกันหลากหลาย ขึ้นกับบริบทความเป็นมาทางสังคมและวัฒนธรรมของนักวิจัยแต่ละคน ดังนั้น จรรยาธรรมการวิจัยจึงมีความหมายที่ซับซ้อนหลากหลาย และขึ้นกับประเด็นการศึกษาว่าเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนหรืออ่อนไหวมากน้อยเพียงใดด้วย (Deyhle et al 1992) นอกจากนี้ การตีความหมายของจรรยาธรรมการวิจัยยังขึ้นกับการให้ความหมายทางสังคมต่อกลุ่มประชากรที่จะทำการศึกษา เพราะงานวิจัยบางเรื่องมักเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ความรู้สึกที่อัดอั้นคับข้องใจของผู้ให้ข้อมูลที่ไม้อาจเปิดเผยให้กับนักวิจัยได้อย่างตรงไปตรงมา (McCosker et al. 2001)

จากพื้นฐานการตีความจรรยาธรรมการวิจัยที่แตกต่างกันกลายเป็นเงื่อนไขให้นักวิจัยบางกลุ่มตัดสินใจเลือกใช้วิธีการวิจัยแบบปกปิดตัวตน โดยเฉพาะในกรณีที่ประเด็นการศึกษาหรือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีลักษณะเฉพาะ เช่น ประเด็นการศึกษาวินัยเกี่ยวข้องกับความเป็นส่วนตัวมากๆ หรือเพื่อความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล เช่น เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดภัยคุกคาม

ทางการเมืองหากบอกเล่าข้อมูลแก่นักวิจัย โดยเฉพาะในประเด็นที่มีความเห็นขัดแย้งในสังคมต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ค่อนข้างรุนแรงและแบ่งฝักแบ่งฝ่ายชัดเจน (Lee 1993 อ้างถึงใน McCosker et al 2001) หรือด้วยเงื่อนไขบางประการที่การเปิดเผยตัวตนของนักวิจัยอาจเป็นการรบกวนชีวิตประจำวันของผู้ถูกศึกษามากเกินไป (Aldred 2008; Laine 2000) ตลอดจนการที่ผู้ให้ข้อมูลมักปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นที่ไปตามความคาดหวังของสังคมหรือผู้ศึกษา (Lugosi 2008) เมื่อทราบว่าตนกำลังถูกสังเกตพฤติกรรมหรือถูกตั้งคำถาม ดังนั้น การปกปิดตัวตนของผู้ศึกษาระหว่างการวิจัยจึงอาจจำเป็นเพื่อให้ให้นักวิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึกบางอย่าง โดยเฉพาะการวิจัยที่มุ่งเข้าถึงข้อมูลเพื่อความเป็นธรรมสำหรับกลุ่มผู้อ่อนแอ เปราะบาง ชายขอบ ยากไร้ และด้อยโอกาส (Aldred 2008; Li 2008)

ในแวดวงการศึกษาทางสังคมศาสตร์ นักวิจัยจึงมักต้องเผชิญกับสภาวะ “ทางสองแพร่งของจริยธรรมการวิจัย” (Li 2008) กล่าวคือ ในขณะที่เกณฑ์จริยธรรมการวิจัยในระดับสถาบันจะเรียกร้องให้นักวิจัยเปิดเผยตัวตน แต่ในบางสถานการณ์ดังที่ได้อภิปรายข้างต้น การวิจัยแบบไม่เปิดเผยตัวของของผู้ศึกษาก็มีความจำเป็นเช่นกัน (Li 2008; Herrera 1999, 2003) ถึงที่สุดแล้ว จุดมุ่งหมายของการวิจัยจะช่วยกำหนดวิธีการศึกษาเมื่อนักวิจัยต้องเผชิญกับสภาวะที่อยู่บนทางสองแพร่งของจริยธรรมการวิจัย นักวิจัยเท่านั้นจะรู้ว่าวิธีการศึกษาแบบใดมีความเหมาะสมและเป็นไปได้ภายใต้บริบทสังคมและการเมืองเฉพาะและความละเอียดอ่อนของประเด็นการศึกษา (Homan 1991) และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องคำนึงถึงเป้าหมายของการเข้าถึงข้อมูลว่าจะสามารถนำมาใช้เพื่อปลดปล่อยกลุ่มผู้อด้อยโอกาสออกจากสภาวะการถูกเอาเปรียบได้มากน้อยเพียงใด (Paradis 2000)

ในกรณีของโครงการวิจัยที่ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมเป็นหนึ่งในคณะผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟระหว่างวันที่ 30 ธันวาคม ค.ศ. 2013 ถึงวันที่ 18 มกราคม ค.ศ. 2014² แม้ว่าคณะผู้วิจัยอาจไม่จำเป็นต้องใช้วิธีปกปิดตัวตนของผู้ศึกษาในระดับเดียว

² การวิจัยภาคสนามดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “The People and Their River Revisited: A proposed study of the river-based livelihoods of the people of the Xe Bang Fai River basin in Laos” ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก the Blue Moon Fund, the McKnight Foundation และ Open Society Foundations ผ่านมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน-แมดิสัน (Baird 2013).

กับกรณีตัวอย่างที่อภิปรายถึงข้างต้น แต่เนื่องจากการเป็นการศึกษาที่อยู่ในบริบทเฉพาะของการเมืองเรื่องเขื่อนในลาวที่รัฐลาวมองว่าเป็นประเด็นอ่อนไหวต่อความมั่นคง และรัฐมีบทบาทในการกำกับดูแลการเข้าถึงข้อมูล โดยเฉพาะกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อน จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คณะผู้วิจัยจำเป็นต้องปรับแนวทางในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้รอบด้าน แต่ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญด้วย ดังที่จะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป

เขื่อนน้ำเทิน 2: เขื่อนต้นแบบในทัศนะของธนาคารโลก

เขื่อนน้ำเทิน 2 เป็นเขื่อนที่ใหญ่ที่สุดของประเทศลาว สร้างขึ้นในลำน้ำเทินบนที่ราบสูงนากาย เริ่มก่อสร้างใน ค.ศ. 2005 และเริ่มผลิตไฟฟ้าได้ใน ค.ศ. 2010 ปริมาณไฟฟ้าที่ผลิตได้นั้น แบ่งเป็น 995 เมกะวัตต์ขายให้ประเทศไทย ส่วนอีก 75 เมกะวัตต์เอาไว้ใช้ในประเทศ (Porter and Shivakumar 2011) เขื่อนนี้สร้างและเป็นเจ้าของโดยบริษัทน้ำเทิน 2 (Nam Theun Power Company: NTPC) ซึ่งเป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างบริษัทไฟฟ้าฝรั่งเศส รัฐบาลลาว และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ถือเป็นเขื่อนแห่งแรกๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลกซึ่งเคยลดบทบาทด้านนี้ลงในช่วงทศวรรษ 1980-1990 ภายหลังจากแต่งตั้งคณะกรรมการมาธิการเขื่อนโลก (World Commission on Dams: WCD) ขึ้นเพื่อศึกษาทบทวนการสนับสนุนการสร้างเขื่อนทั่วโลกและเสนอแนวทางการลดผลกระทบ ธนาคารโลกจึงได้กลับมาฟื้นฟูนโยบายการให้การสนับสนุนการสร้างเขื่อนพลังงานไฟฟ้าทั่วโลกอีกครั้ง และตัดสินใจให้การสนับสนุนการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 เมื่อ ค.ศ. 2005 (Porter and Shivakumar 2011) พร้อมกับนำแนวทางการลดผลกระทบต่างๆ มาปฏิบัติในพื้นที่และชุมชนที่ได้รับผลกระทบหลัก ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตที่ราบสูงนากายเป็นจำนวนกว่าหกพันคน (International Rivers 2009) โดยได้ดำเนินการ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ สร้างที่อยู่อาศัยใหม่ มอบเงินชดเชย ตลอดจนสนับสนุนการสร้างงานและอาชีพสำหรับผู้ถูกโยกย้าย เนื่องจากน้ำท่วม รวมทั้งให้การสนับสนุนโครงการอนุรักษ์สัตว์ป่าและพืชพรรณ เป็นต้น ขณะเดียวกันได้มีการแต่งตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญ (Panel of Experts: POE) เพื่อติดตามประเมินผล

และรายงานให้ธนาคารโลกและบริษัทน้ำเทิน 2 ทราบเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยเหตุนี้ธนาคารโลกจึงมีความมั่นใจในความสำเร็จด้านการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนและชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ พร้อมยกย่องให้เขื่อนน้ำเทิน 2 เป็นเขื่อนต้นแบบในการพัฒนาเขื่อนอื่นๆ ที่ธนาคารโลกจะให้การสนับสนุนในอนาคตทั้งในเอเชียและแอฟริกา (Porter and Shivakumar 2011)

อย่างไรก็ดี การศึกษาเพื่อติดตามผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยคณะผู้เชี่ยวชาญ (Mcdowell et al 2015) ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขเดียวกับงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเขื่อนในลาวที่ผ่านมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาโดยนักวิจัยทั้งชาวลาวและชาวต่างชาติที่ได้รับอนุญาตจากทางการลาวให้เข้าไปทำการศึกษา และมักเข้าไปในพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐโดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ ซึ่งอาจทำให้มีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลอย่างรอบด้าน ในกรณีงานศึกษาเกี่ยวกับเขื่อนน้ำเทิน 2 เห็นได้ชัดว่าไม่ค่อยมีงานที่พิจารณาครอบคลุมพื้นที่แม่น้ำที่อยู่ตอนท้ายเขื่อนอย่างลุ่มน้ำเซบั้งไฟเท่าใดนัก (Baird et al 2015) ยกเว้นงานศึกษาสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในลุ่มน้ำเซบั้งไฟก่อนการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 (Shoemaker et al 2001) ซึ่งถึงแม้จะเป็นงานศึกษาภายใต้เงื่อนไขของการได้รับอนุญาตให้ทำการศึกษาวิจัยอย่างเป็นทางการ แต่ข้อเสนอจากงานวิจัยก็มีบทบาทสำคัญร่วมกับการรณรงค์ขององค์กรแม่ น้ำนานาชาติในการผลักดันให้รัฐบาลลาวและธนาคารโลกหันมาพิจารณามาตรการลดผลกระทบและให้ความช่วยเหลือชุมชนริมแม่น้ำเซบั้งไฟ ซึ่งเป็นพื้นที่รับน้ำที่ผันมาจากเขื่อนน้ำเทิน 2 ก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำโขง

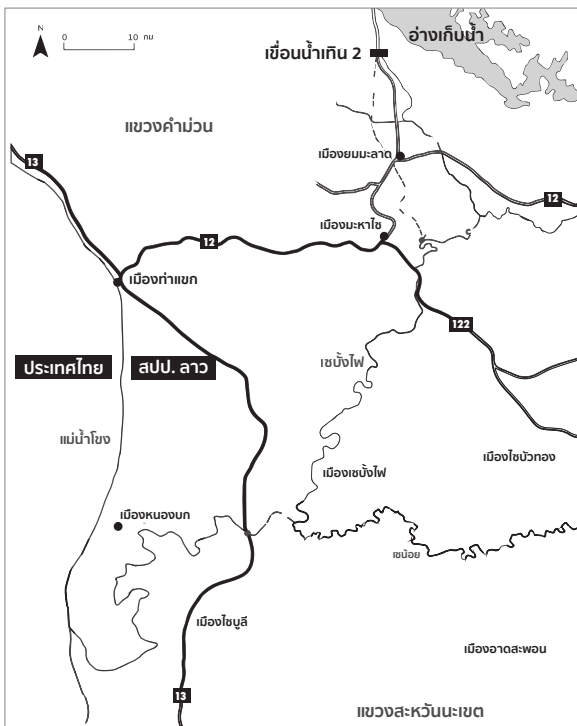
สำหรับโครงการวิจัยที่ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมเป็นหนึ่งในคณะผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟในช่วงต้น ค.ศ. 2014 นี้ เน้นทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ท้ายเขื่อนว่าได้รับผลกระทบจากเขื่อนอย่างไร และได้รับการเยียวยาและการชดเชยจากรัฐบาลลาวและบริษัทน้ำเทิน 2 อย่างไรบ้าง โดยพิจารณาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากผลงานวิจัยซึ่งสองในสามของคณะผู้วิจัย³ ได้ร่วมทีมศึกษามาแล้วในปี 2001 (Shoemaker

³ ดร. เอียน แบรด (Ian Baird) เป็นนักภูมิศาสตร์และรองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน-แมดิสัน มีประสบการณ์วิจัยในประเทศลาวกว่ายี่สิบปี และ บรูซ ชูเมคเกอร์ (Bruce Shoemaker) เป็นนักวิชาการอิสระซึ่งมีประสบการณ์วิจัยในประเทศลาวกว่าเจ็ดปี.

et al 2001) ข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษาในครั้งนั้นประมาณการว่ามีประชากรอาศัยใน
ลุ่มน้ำเซบั้งไฟราว 155,000 คน โดยมีชุมชนที่ตั้งหมู่บ้านริมแม่น้ำเซบั้งไฟประมาณ 100
หมู่บ้าน อีก 56 หมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่สูงห่างจากแม่น้ำออกไป แต่ยังคงพึ่งพาทรัพยากรใน
ลุ่มน้ำเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว โดยบางส่วนเป็นชาวผู้ไทและบรู

วิถีชีวิตของชาวบ้านแทบทั้งหมดพึ่งพาทรัพยากรในลุ่มน้ำเซบั้งไฟ ลำน้ำสาขา เช่น
เซ่น้อย น้ำพิด และทรัพยากรจากป่า โดยมีพื้นที่ชุ่มน้ำพิดสีโคเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่มี
ความสำคัญ ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังชีพด้วยการทำนาปีซึ่งส่วนใหญ่ให้ผลผลิตเพียงพอ
สำหรับการบริโภคในครัวเรือนตลอดปี มีส่วนน้อยที่ทำนาแขง (ข้าวนาปรัง) เนื่องจากมี
ต้นทุนการผลิตสูงกว่า ในภาพรวม ประชากรที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมีฐานะทางเศรษฐกิจ
ดีกว่ากลุ่มบรูและผู้ไท ซึ่งยังชีพด้วยการปลูกข้าวไร่และพืชไร่ ทั้งสองกลุ่มนี้มักตั้งบ้านเรือน
อยู่ห่างจากถนนมากกว่าครัวเรือนลาวลุ่ม แต่ทุกกลุ่มต่างต้องพึ่งพาทรัพยากรจากแม่น้ำเช่น
เดียวกัน (Shoemaker et al 2001)

สำหรับการวิจัยภาคสนามที่ผู้เขียนได้มีส่วนร่วมด้วย ได้พยายามกลับไปยังหมู่บ้าน
ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการเมื่อ ค.ศ. 2001 ครอบคลุม 26 หมู่บ้าน จาก 7 อำเภอ
ในพื้นที่แขวงคำม่วนและแขวงสะหวันนะเขต (แผนที่ 1) โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรทั้งเพศ
หญิงและชาย ผู้สูงอายุ วัยกลางคน หนุ่มสาว และเด็ก ทั้งผู้มีฐานะยากจน ฐานะปานกลาง
และฐานะดี รวมกว่าร้อยคน (Baird et al 2015) อย่างไรก็ดี เนื่องจากคณะผู้วิจัยตระหนัก
ว่าการเข้าถึงข้อมูลเรื่องเขื่อนเป็นประเด็นละเอียดอ่อนทางการเมืองในทุกระดับภายใน
ประเทศลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลลาวให้การสนับสนุนเขื่อนน้ำเทิน 2 อย่างเต็มที่
การทำวิจัยภาคสนามผ่านการประสานงานอย่างเป็นทางการโดยหน่วยงานที่เป็นตัวแทนรัฐ
อาจมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูล เช่น นายบ้านหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากทางการลาวจะ
ร่วมเดินทางไปกับนักวิจัยในทุกๆ ที่ ซึ่งอาจทำให้ชาวบ้านไม่สามารถแสดงความคิดเห็นอย่าง
ตรงไปตรงมาหรือเปิดเผยข้อมูลโดยเฉพาะผลกระทบด้านลบของเขื่อน ดังนั้น คณะผู้วิจัย
จึงเห็นถึงความจำเป็นในการใช้แนวทางที่ไม่เป็นทางการในการเก็บข้อมูล เช่น เน้นการ
สนทนากับบุคคลหรือกลุ่มย่อยแทนที่จะจัดประชุมหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ (Baird et al
2015, 1083-1085) เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลอย่างเป็นธรรมชาติและเพื่อป้องกันไม่ให้

แผนที่ 1 พื้นที่ศึกษา
(ปรับจาก Baird et al 2015, 1084)

ผู้ถูกศึกษาได้รับความเดือดร้อนจากการให้ข้อมูล โดยกำหนดขอบเขตคำถามการวิจัยเพื่อศึกษาติดตามผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 ต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในกลุ่มน้ำน้ำเซบั้งไฟซึ่งเป็นพื้นที่ที่หายเชื่อนว่าได้รับผลกระทบในด้านการประมง การเกษตร การใช้ทรัพยากร เศรษฐกิจและสังคม อย่างไรก็ตาม และได้เผยแพร่ผลการศึกษาในรูปแบบบทความในวารสารวิชาการระดับนานาชาติเมื่อสิ้นสุดโครงการ (ได้แก่ Baird et al 2015)

‘จรรยาวิธี’ แห่งการเข้าถึงข้อมูล

ดังได้อภิปรายข้างต้นแล้วว่า คณะผู้วิจัยเห็นความจำเป็นที่จะต้องใช้นโยบายการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยรูปแบบการเข้าถึงแหล่งข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งในร่างแรกของบทความของคณะผู้วิจัย ผู้เขียนเสนอให้เรียกแนววิถีวิจัยดังกล่าวว่าเป็น ‘จรรยาวิธี’ เพื่อสื่อถึงการประยุกต์วิธีการเก็บข้อมูลในประเด็นอ่อนไหว โดยพยายามจำกัดกระบวนการแทรกแซงจากตัวภาครัฐหรือหน่วยงานผู้พัฒนาโครงการ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลจะสามารถแสดงทัศนะหรือสะท้อน

ประสบการณ์ได้อย่างตรงไปตรงมา แต่ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับความปลอดภัยของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนคำนึงถึงเป้าหมายในการเปิดพื้นที่ทางวิชาการเพื่อสื่อสารประเด็นปัญหาที่งานศึกษาอย่างเป็นทางการอาจเข้าไม่ถึง

คณะผู้วิจัยเลือกเดินทางสู่หมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ศึกษาด้วยตัวเอง ทั้งการโดยสารเรือ รถโดยสารสาธารณะ รถกระบะ การเดินเท้า และพยายามพักในบริเวณหรือไม่ไกลจากชุมชนที่ทำการศึกษา คณะผู้วิจัยแนะนำตัวให้ผู้ให้ข้อมูลรับทราบว่ามีประสบการณ์ทำงานในประเทศลาว และโดยเฉพาะนักวิจัยชายสองท่านได้เคยมีส่วนร่วมในการวิจัยภาคสนามในพื้นที่เดียวกันนี้เมื่อสิบกว่าปีก่อน จึงสนใจอยากเรียนรู้ว่าพื้นที่ลุ่มน้ำเซบั้งไฟ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในแถบนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยมีมุมมองที่เปิดกว้างต่อข้อมูลทั้งในแง่บวกและลบเกี่ยวกับเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยได้ทบทวนเอกสารทางวิชาการและรายงานของคณะผู้เชี่ยวชาญซึ่งได้รับการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องนับแต่ ค.ศ. 2010 เพื่อให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลง (Baird et al 2015, 1085) ก่อนจะพัฒนาแนวคำถามในการพูดคุยกับชาวบ้านบนพื้นฐานของข้อค้นพบจากโครงการวิจัยที่ได้ทำการเก็บข้อมูลในพื้นที่เดียวกันเมื่อกว่าหนึ่งทศวรรษก่อนหน้า (Shoemaker et al 2001)

คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างทั้งในช่วงเตรียมการ ช่วงของการวิจัยภาคสนาม และสิบเอ็ดปีถึงภายหลังเสร็จสิ้นการวิจัยภาคสนาม โดยพยายามรักษาความเป็นกลางในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ตลอดช่วงของการเก็บข้อมูล ประเด็นของการสนทนาจะเน้นสอบถามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำเซบั้งไฟทั้งในแง่ของการดำรงชีพและในมิติเชิงสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งคำถามเกี่ยวกับการเข้าถึงการชดเชยจากรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจช่วยสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดและประเด็นท้าทายในการดำเนินโครงการลดผลกระทบของหน่วยงานรัฐ บริษัทน้ำเทิน 2 หรือองค์กรระหว่างประเทศ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วมมาช่วยยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสนทนากับชาวบ้าน เช่น ร่องรอยน้ำท่วมหมู่บ้าน พื้นที่ทำนาปี และร่องรอยของระดับน้ำที่ริมตลิ่ง การโค่นล้มของต้นไม้ใหญ่ริมตลิ่งและต้นไม้จำนวนมากที่ยืนต้นตายในลำน้ำสาขาของเซบั้งไฟ พื้นที่เพาะปลูกที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำจากการชลประทาน ทั้งพื้นที่ทำนาปรังและพื้นที่ปลูกผัก ระดับน้ำขึ้นลงในแต่ละวันและช่องดักปลาที่ว่างเปล่า

หรือปลาตัวเล็กๆ ที่จับได้หลังจากต้องใช้เวลารออยู่นานหลายชั่วโมง ผู้เขียนเน้นการพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติตามกรอบคำถามซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ และพัฒนาคำถามต่อเนื่องจากคำตอบของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน จนได้ข้อมูลครอบคลุมประเด็นตามต้องการ ในแต่ละวันคณะผู้วิจัยจะสรุปแลกเปลี่ยนข้อมูลว่ามีประเด็นที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันอย่างไร การวางแผนเก็บข้อมูลโดยแยกกลุ่มนักวิจัยเป็นหนึ่งหรือสองคนทำให้สามารถทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านได้เป็นจำนวนมากภายในเวลาจำกัด ได้ข้อมูลเชิงลึกในสัดส่วนที่สามารถพัฒนาประเด็นนำเสนอภายในกรอบแนวการศึกษาที่กำหนดไว้ได้ (Baird et al 2015, 1085)

นักวิจัยหญิงกับผู้ให้ข้อมูลหญิง

ในการวิจัยภาคสนามครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้หญิงเป็นสัดส่วนประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด โดยผู้เขียนใช้เวลาพูดคุยกับผู้หญิงคนละประมาณ 30-45 นาที รวมวันละประมาณ 4-6 คน ในแต่ละวัน ข้อมูลจากผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนน้ำเทิน 2 อย่างมีนัยสำคัญเนื่องจากผู้หญิงมีบทบาทในฐานะผู้หาอาหารจากแม่น้ำเข็งไฟและพื้นที่ชุ่มน้ำในลุ่มน้ำเข็งไฟ ดังนั้น ผลกระทบของเขื่อนต่อผู้หญิงควรได้รับการบันทึกและเผยแพร่ให้รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาเขื่อนน้ำเทิน 2 ได้รับทราบ ขณะเดียวกัน ในแง่การจัดการความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยเห็นว่าการมีนักวิจัยหญิงมาร่วมงานด้วย จะช่วยให้สามารถเข้าถึงข้อมูลจากชาวบ้านหญิงได้สะดวกยิ่งขึ้น เนื่องจากการวิจัยภาคสนามครั้งนี้เน้นการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล โดยไม่ผ่านการกำหนดผู้ให้ข้อมูลจากตัวแทนรัฐ จึงไม่มีการนัดหมายเพื่อขอสัมภาษณ์ล่วงหน้า นักวิจัยหญิงสามารถช่วยสร้างความคุ้นเคยและลดความรู้สึกหวาดระแวงของผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้หญิงด้วยกัน นอกจากนี้ยังเป็นการลดช่องว่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหญิงในหมู่บ้านกับนักวิจัยที่เป็นชายชาวต่างชาติได้ด้วย

ผู้เขียนอาศัยการสังเกตลักษณะของบ้านและกิจกรรมเฉพาะหน้าของผู้ให้ข้อมูลช่วยกำหนดสัดส่วนการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีสถานะทางสังคม-เศรษฐกิจ

ต่างๆ กัน โดยผู้เขียนได้แนะนำตัวเองและสอบถามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล และตั้งได้กล่าวก่อนหน้านี้อแล้วว่าเพื่อให้มีโอกาสพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลมากที่สุดในระยะเวลาจำกัด คณะผู้วิจัยจึงแยกย้ายกันไปสังเกตการณ์และพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลตามบริเวณต่างๆ ของชุมชน ผู้เขียนเริ่มต้นสนทนากับผู้ให้ข้อมูลในระหว่างที่พวกเขากำลังทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งภายในบริเวณบ้าน เช่น เลี้ยงลูก ทอเสื่อ หรือพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน เช่น วัดและร้านค้า หรือในบริบทของการดำรงชีพ เช่น ดำนา ปลูกผัก เลี้ยงวัว หาปลา เป็นต้น นอกจากนี้ บางครั้งยังเดินทางไปสำรวจพื้นที่ป่า แหล่งน้ำตามธรรมชาติ คลองชลประทาน พื้นที่ชุ่มน้ำ พุงนา พื้นที่เลี้ยงปศุสัตว์ ซึ่งอยู่นอกบริเวณหมู่บ้านพร้อมกับผู้ให้ข้อมูลอีกด้วย

ซูซาน บอร์โด (Susan Bordo) กล่าวว่างานศึกษาโดยนักวิจัยหญิงเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลหญิงสามารถแสดงออกซึ่ง “ความจำเพาะพิเศษของความเป็นผู้หญิง” ได้แก่ อารมณ์ ความรู้สึก หรือความอ่อนไหวในประเด็นต่างๆ (Bordo 1990) ในการวิจัยภาคสนามครั้งนี้ ผู้เขียนได้รับฟังเรื่องเล่าของผู้หญิงชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ความยากลำบากในการหาอาหารจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากการต้องย้ายบ้าน การไม่มีเงินซื้อข้าว และในแง่ของอารมณ์ความรู้สึก เช่น หญิงคนหนึ่งที่มีเสียชีวิต ทำให้ต้องขาดผู้นำครอบครัวมาช่วยคิดหรือหาทางออกในการย้ายบ้านที่ถูกน้ำท่วมจากเขื่อน หรือความภาคภูมิใจที่ลูกเดินทางไปทำงานต่างแดนแล้วส่งเงินกลับมาให้ที่บ้าน แต่ขณะเดียวกันก็คิดถึงและเป็นห่วงลูกที่อยู่ไกลด้วย ตลอดจนความคับข้องใจอันเนื่องมาจากไม่ได้รับการชดเชยอย่างเท่าเทียม เป็นต้น ผู้เขียนจึงได้ร่วมแบ่งปันประสบการณ์ของตนเองกับผู้ให้ข้อมูล ตั้งแต่เล่าถึงครอบครัว เล่าถึงการทำงานเป็นอาจารย์ซึ่งทำให้ผู้เขียนชอบพูดคุยกับผู้คนในหมู่บ้านเพื่อหาความรู้ไปสอนหนังสือ ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับผลกระทบของการพัฒนาในประเทศไทยและปัญหาของเขื่อนที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน เป็นต้น บทสนทนาเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้รับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับเขื่อนน้ำเทิน 2 จากผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างเป็นทางการ เรื่องเล่าจากประสบการณ์ของผู้หญิงสะท้อนให้เห็นว่าประสบการณ์และมุมมองเกี่ยวกับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนมีความเชื่อมโยงกับนัยเชิงเพศสถานะ (Resurreccion and Manoram 2007) ดังจะได้อภิปรายในหัวข้อต่อไป

เขื่อนน้ำเทิน 2: เรื่องเล่าจากผู้หญิงในหมู่บ้าน

จากการพูดคุยกับผู้หญิงและสมาชิกในครอบครัวตามแนววิถีวิจัยที่ได้อภิปรายข้างต้น พบว่าการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลในบริบทที่ไม่เป็นทางการ ช่วยสร้างบรรยากาศการพูดคุยอย่างเปิดเผย แม้ว่าหลายคนจะแสดงออกว่ารับรู้ถึงข้อจำกัดในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ต่อบุคคลที่เป็นตัวแทนรัฐ เช่น บางคนพูดว่า “เว้าเรื่องเขื่อนกับทางการไม่ได้” หรือ “นายบ้านไม่ยอมให้พูดเรื่องนี้” หรือบางคนให้เหตุผลว่าไม่สามารถพูดเรื่องเขื่อนได้มากนัก “เพราะย่านเพื่อนมาจับ” แต่ก็ได้เล่าถึงประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนน้ำเทิน 2 ให้ผู้เขียนฟังอย่างตรงไปตรงมา ในภาพรวมพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีมุมมองเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 คล้ายคลึงกัน แต่อาจมีทัศนะแตกต่างกันบ้างในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการชดเชยในฐานะผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน โดยสามารถอภิปรายเปรียบเทียบในประเด็นหลักๆ ได้ดังนี้

การย้ายถิ่นฐาน

การสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 ส่งผลให้ประชากรจำนวนมากต้องย้ายถิ่นฐานเนื่องจากที่อยู่อาศัยเดิมถูกน้ำท่วม โดยเฉพาะหมู่บ้านที่เคยตั้งอยู่ริมน้ำเซบั้งไฟ หญิงชาวบรูว์ตันสี่สิบปีคนหนึ่งเล่าว่าเธอต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการโยกย้ายและสร้างบ้านใหม่ด้วยตนเอง และยังคงประสบปัญหาในการเข้าถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติเนื่องจากหมู่บ้านแห่งใหม่ตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กันดาร ส่วนหญิงวัยกลางคนชาวลาวอีกคนหนึ่งต้องเป็นหนี้จำนวนมากเนื่องจากต้องกู้เงินจากกองทุนมาใช้จ่ายในการสร้างบ้านใหม่หลังจากบ้านเดิมถูกน้ำท่วมถึงสองรอบ และกลายเป็นเหตุให้เธอต้องแยกทางกับสามีในที่สุด

การสูญเสียที่ทำกิน

นอกจากน้ำจะท่วมที่อยู่อาศัยแล้ว ผลกระทบประการสำคัญคือน้ำจากการสร้างเขื่อนยังเข้าท่วมที่นาของประชากรจำนวนมาก หญิงชาวบรูว์อีกคนหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าครอบครัวของเธอต้องเดินทางไกลถึง 8-10 กิโลเมตร เพื่อหาที่นาใหม่ และทุกวันนี้ก็ยังต้องประสบ

ปัญหานี้ไม่เพียงพื่อต่อการทำนา ยิ่งไปกว่านั้น การที่เธอและสามีต้องใช้เวลาทั้งวันในการเดินเท้าไป-กลับระหว่างนาแห่งใหม่และหมู่บ้าน ยังทำให้เธอเสียโอกาสที่จะทำอาชีพเสริมอื่นๆ อีกด้วย ส่วนครอบครัวของหญิงชาวลาววัยปลายสามสิบผู้หนึ่ง เพิ่งจะสามารถกลับมาทำนาแข่งได้เป็นครั้งแรกหลังจากที่น้ำจากเขื่อนท่วมที่นาเกือบทั้งหมดในหมู่บ้าน และครอบครัวของเธอต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมจากการซื้อข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพราะไม่มีที่นาปลูกข้าวมาตั้งแต่ ค.ศ. 2010 และรัฐบาลเพิ่งจะสามารถจัดหาเครื่องสูบน้ำและพัฒนาคลองส่งน้ำให้ได้ใน ค.ศ. 2014 ในขณะที่หญิงชาวลาวอีกคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า นอกจากที่นาของเธอจะถูกน้ำท่วมไปแล้ว เธอยังสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำที่แต่เดิมใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงวัวควายปศุสัตว์ไปจนหมด จากที่เธอเคยเลี้ยงวัวควายมากถึงสิบกว่าตัวเพื่อใช้เป็นช่องทางการออมเงินรูปแบบหนึ่ง ปัจจุบันนี้เธอเหลือวัวเพียงสองตัวและคงจะต้องขายจนหมด เพราะไม่มีหญ้าพอสำหรับจะเลี้ยงวัวต่อไปได้

ผลกระทบที่ปรากฏชัดเจนอีกประการหนึ่งคือความผันผวนของระดับน้ำในเข่งไฟฟ้าซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกำหนดการผลิตกระแสไฟฟ้า จากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ผู้หญิงจากหลายๆหมู่บ้านจะรวมกลุ่มกันมาจับปลา หอย และสัตว์น้ำอื่นๆ ก่อนจะกลับบ้านพร้อมกับอาหารจากธรรมชาติ สภาพลำน้ำในปัจจุบันไม่อำนวยต่อการเข้าไปจับสัตว์น้ำ ผู้หญิงหลายคนให้ความเห็นตรงกันว่าระดับน้ำที่ลึกทำให้ยากต่อการมองหาปลาหรือหอย และทำให้เกรงว่าจะเกิดอันตรายอีกด้วย จากแต่เดิมที่ปลาจากเข่งไฟมีอยู่ตามธรรมชาติเป็นจำนวนมาก ราคาถูกเพราะหาง่าย และมีรสอร่อย แม้อำนาจเงินผู้หนึ่งเล่าว่าปัจจุบันเธอต้องหันไปซื้อปลากระชังอย่างปลานิลมาใช้เป็นวัตถุดิบแทน

แหล่งรายได้ใหม่เพียงอย่างเดียวจากพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมคือการเผาถ่านจากต้นไม้ที่ยืนต้นตายในน้ำ สามีของหญิงลาวผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่านับตั้งแต่น้ำไหลเข้าท่วมพื้นที่ใน ค.ศ. 2010 ก็มีต้นไม้ใหญ่ยืนต้นตายในน้ำปรากฏให้เห็นมากขึ้น และผู้สูญเสียที่ทำกินหรือเป็นหนี้สินก็เริ่มหันมาตัดไม้เหล่านี้ไปเผาเป็นถ่านเพื่อนำไปขายหารายได้ จนเกิดการแย่งกันครอบครองต้นไม้และกีดกันไม่ให้คนจากหมู่บ้านอื่นๆ เข้ามาตัดไม้ในเขตหมู่บ้านของตน เพราะต่างก็จำเป็นต้องพึ่งพิงรายได้จากการนำไม้เหล่านั้นมาเผาถ่านขายนั่นเอง

การชดเชยให้กับผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ดังกล่าวในตอนต้นว่า เขื่อนน้ำเทิน 2 ได้รับการยกย่องจากธนาคารโลกว่าประสบผลสำเร็จในการดำเนินการชดเชยให้กับผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน คำบอกเล่าของหญิงเจ้าของร้านค้าคนหนึ่งดูเหมือนจะยืนยันความสำเร็จนี้ เธอได้รับมอบรางวัลจากโครงการเลี้ยงวัวเพื่อเอาลูก และได้รับสิทธิเข้าร่วมในโครงการปลูกปาล์มน้ำมันด้วยความสนับสนุนจากบริษัทน้ำเทิน 2 อย่างไรก็ตาม เธอตระหนักว่ามีการตั้งคำถามเกี่ยวกับความเท่าเทียมในการเข้าถึงความช่วยเหลือจากทางการ ดังที่หญิงชาวลาววัย 45 ปีคนหนึ่ง กล่าวกับผู้เขียนว่า “ของแจกตอนน้ำท่วมได้แต่คนรวย” หญิงเจ้าของร้านค้าให้เหตุผลที่เธอได้รับสิทธิพิเศษก่อนคนอื่น ๆ ว่าอาจเป็นเพราะเธอเป็นแม่ม่าย และเธอตั้งใจว่าหลังจากที่วัวของเธอออกลูกแล้ว เธอจะให้แม่พันธุ์วัวกับชาวบ้านคนอื่นต่อไป

นอกจากการชดเชยที่ในระดับปฏิบัติอาจจะทำได้ไม่ทั่วถึงแล้ว ยังมีข้อจำกัดในแง่ของรูปแบบการช่วยเหลือที่อาจไม่สอดคล้องกับความจำเป็นของผู้ได้รับผลกระทบ และในแง่ของการเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการชดเชยโดยรวม หญิงคนหนึ่งเล่าว่าแม่เธอจะได้รับแจกไก่พันธุ์มาสองตัวตามที่รัฐต้องการสนับสนุนให้ผู้ได้รับผลกระทบสามารถเริ่มอาชีพใหม่ได้ แต่เธอและครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบอื่นๆ ก็จำเป็นต้องเลือกนำไปขายแทนที่จะเลี้ยงเป็นแม่พันธุ์เพื่อพัฒนาอาชีพต่อไป เนื่องจากพวกเขาไม่มีรายได้และจำเป็นต้องใช้เงินสดที่ได้จากการขายไก่ไปใช้เพื่อซื้อข้าว ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนพบว่าผู้ได้รับผลกระทบบางคนบอกว่าไม่เคยได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการแจกไก่พันธุ์จากทางการ และแม่จะมีข้อกำหนดให้โครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 จัดเตรียมช่องทางกรร้องทุกข์สำหรับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนนี้ แต่หญิงชาวลาววัยปลายสามสิบปีผู้หนึ่งก็ยืนยันกับผู้เขียนว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับช่องทางนี้แต่อย่างใด

ท้ายที่สุด ผู้เขียนพบว่าผลกระทบโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจกลายเป็นหนึ่งในเงื่อนไขที่ผลักดันให้คนหนุ่มสาวในพื้นที่ต้องเดินทางไปทำงานต่างเมืองและในประเทศไทย ดังสะท้อนให้เห็นจากประสบการณ์ร่วมของแม่วัยสี่สิบเศษๆ สามคน คนแรกต้องส่งลูกคนหนึ่งไปหารายได้จากการทำงานแข่งกับญาติในอีกหมู่บ้านที่มีระบบชลประทาน และอีกสองคนต้องเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ คนที่สองตัดสินใจให้ลูกชายสองคนไปทำงานที่เมืองไทย

เพื่อหาเงินส่งกลับมาให้ใช้ซื้อข้าว ในขณะที่ตนเองและสามีหารายได้จากการตัดไม้มาเผาถ่านขาย และคนสุดท้ายที่คอยเป็นห่วงลูกสาวที่ต้องจากครอบครัวไปทำงานที่กรุงเทพฯ ทั้งที่
ได้รับค่าแรงไม่มากและไม่แน่ว่าจะสภาพความเป็นอยู่ความปลอดภัยมากนักน้อยเพียงใด

บทสรุป: จาก ‘จรรยาวิธี’ สู่เป้าหมายของงานวิจัย

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของโครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 เป็นตัวอย่างของงานศึกษาในประเทศที่ละเอียดย่อน ภายใต้บริบทการเมืองและสังคมที่ควบคุมการแสดงความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องนโยบายการพัฒนา การสร้างเขื่อนได้รับการผนวกเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายลดปัญหาความยากจนและการพัฒนาประเทศโดยรวมของประเทศไทย ขณะเดียวกันก็ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากธนาคารโลกซึ่งเป็นทั้งผู้สนับสนุนโครงการและเป็นหลักประกันในการขอเงินกู้จากธนาคารอื่นๆ บนพื้นฐานของรายงานการประเมินมาตรการลดผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการเขื่อนน้ำเทิน 2 ซึ่งได้ข้อสรุปในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ คณะผู้วิจัยเห็นข้อจำกัดของงานศึกษาเหล่านี้ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ประชาชนและไม่สามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเขื่อนน้ำเทิน 2 อย่างเปิดเผยทุกแง่มุม อีกทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนและสื่อท้องถิ่นยังไม่สามารถสื่อสารเกี่ยวกับผลกระทบโดยตรงไปตรงมาได้ จึงเห็นความจำเป็นที่จะดำเนินงานวิจัยโดยอาศัยกระบวนการศึกษาแบบไม่เป็นทางการหรือที่ผู้เขียนเรียกว่า ‘จรรยาวิธี’ เพื่อให้สามารถเข้าถึง มุมมอง ความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ที่แตกต่างหลากหลายของชาวบ้านต่อเขื่อนน้ำเทิน 2 นอกเหนือจากการรับทราบข้อมูลจากงานศึกษาวิจัยที่เข้าถึงผู้ให้ข้อมูลผ่านหน่วยงานที่เป็นตัวแทนรัฐหรือผู้ดำเนินโครงการพัฒนาโดยตรง

ผลการศึกษาของคณะผู้วิจัยพบว่าเขื่อนน้ำเทิน 2 ส่งผลกระทบทางลบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชนตามลำน้ำเข่งไฟซึ่งเป็นพื้นที่รับน้ำท้ายเขื่อนน้ำเทิน 2 (Baird et al 2015, 1093-1102) เช่น การสูญหายไปจำนวนมากของปลา การสูญเสียพื้นที่เพาะปลูกตามแนวตลิ่ง การสูญเสียพื้นที่ทำนาปีเพราะถูกน้ำจากเขื่อนท่วมเกือบจะทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านต้องแบกรับความเสี่ยงในการทำนาปรังซึ่งต้องใช้ทุนสูงกว่า นอกจากนี้

นี้ กระบวนการชดเชยโดยบริษัทน้ำเทินยังขาดประสิทธิภาพและการดำเนินงานที่เป็นธรรม และทั่วถึง เช่น การชำระค่าชดเชยสำหรับการโยกย้ายที่อยู่อาศัยยังดำเนินการได้ไม่ครบถ้วน และผู้มีฐานะยากจนจำนวนมากยังไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้จากเงินกองทุนและกระบวนการร้องทุกข์ เป็นต้น

คณะผู้ศึกษาหวังว่างานวิจัยที่น่าเสนอข้อมูลจากแตกต่างหลากหลายมุมมองนี้ จะเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้ได้รับผลกระทบโดนเฉพาะคนยากจนที่ไม่มีปากเสียงได้บอกเล่าปัญหาของพวกเขา ขณะเดียวกันก็หวังว่าผลงานวิชาการดังกล่าวจะเป็นสื่อกลางถึงธนาคารโลก รัฐบาลลาว บริษัทน้ำเทิน 2 และผู้เกี่ยวข้องให้หันมาให้ความสำคัญกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ท้ายเขื่อนในลุ่มน้ำเซบั้งไฟมากขึ้น ไม่ใช่เน้นเฉพาะพื้นที่หลักที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนเท่านั้น เนื่องจากระบบนิเวศและวิถีชีวิตของพวกเขาได้รับผลกระทบที่รุนแรงไม่น้อยไปกว่ากัน ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาด้านพื้นที่วิชาการหลากหลายรูปแบบ เช่น นำเสนอผลการศึกษาในที่ประชุมร่วมระหว่างองค์กรภาคประชาสังคมกับธนาคารโลก⁴ นำเสนอในที่ประชุมผู้สื่อข่าวต่างประเทศ⁵ นำเสนอผ่านสื่อขององค์กรพัฒนาเอกชนนานาชาติ (Shoemaker et al 2014) และที่สำคัญคือการนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบของบทความทางวิชาการซึ่งได้รับการตีพิมพ์ในวารสารที่เป็นที่ยอมรับระดับนานาชาติ (Baird et al 2015)

บทความดังกล่าวได้เน้นย้ำเป้าหมายสำคัญของการศึกษานี้ คือการเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ ธนาคารผู้ให้ทุนสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 รัฐบาลลาว และโดยเฉพาะธนาคารโลกได้พิจารณาข้อมูลอีกด้านว่า ข้อมูลที่ธนาคารโลกใช้อ้างอิงในการยกย่อง

⁴ เป็นส่วนหนึ่งของเสนาาโต๊ะกลม "Safeguarding Land, Housing and Indigenous Peoples' Rights" เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ. 2014 ณ สำนักงานของ Open Society Foundation กรุงวอชิงตัน ดีซี สหรัฐอเมริกา ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <https://www.povertyandconservation.info/en/event/safeguarding-land-housing-and-indigenous-peoples'-rights-2014>.

⁵ เป็นส่วนหนึ่งของการเสนาาสาธารณะ "International Financing of Dams in the Mekong: Responses to Ten Years of Banking on Nam Theun 2" เมื่อวันศุกร์ที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 2015 ณ สมาคมผู้สื่อข่าวต่างประเทศแห่งประเทศไทย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://fccthai.com/items/1759.html>.

ความสำเร็จของเขื่อนน้ำเทิน 2 นั้น เป็นข้อมูลที่ครอบคลุมทุกแง่มุมของโครงการแล้วหรือไม่ (Baird et al 2015, 1100-1102) และภายหลังจากที่บทความชิ้นนี้ได้รับการเผยแพร่ช่วงปลาย ค.ศ. 2015 เครือข่ายจับตาธนาคาร ซึ่งเป็นเครือข่ายขององค์กรรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อมในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออก ที่มีบทบาทในการติดตามโครงการและการลงทุนของธนาคารและกองทุนต่างๆ อันอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ได้ส่งจดหมายร้องเรียน (compliant letter) ถึงธนาคารเพื่อการลงทุนยุโรป (European Investment Bank: EIB) ซึ่งเป็นหนึ่งในธนาคารที่สนับสนุนงบประมาณสร้างเขื่อนน้ำเทิน 2 พร้อมสรุปประเด็นผลกระทบจากโครงการเขื่อนดังกล่าว เนื้อหาของจดหมายร้องเรียนได้มีการอ้างอิงข้อมูลจากบทความของคณะผู้วิจัยในเชิงเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการศึกษาเพื่อติดตามผลกระทบของเขื่อนน้ำเทิน 2 โดยคณะผู้เชี่ยวชาญ (POE) อีกทั้งยังได้นำบทความจากงานศึกษาเมื่อ ค.ศ. 2001 (Shoemaker et al 2001) และบทความจากงานศึกษาครั้งล่าสุด (Baird et al 2015) เป็นเอกสารแนบท้าย (Roggenbuck 2016) นับเป็นก้าวสำคัญอีกก้าวที่มุ่งสู่เป้าหมายหลักของคณะผู้วิจัย และโดยเฉพาะผู้เขียน ซึ่งเห็นว่างานวิจัยควรมีบทบาทปรับใช้สังคมและผู้ยากไร้ ต้องชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ครองอำนาจและผู้ถูกกดทับ เพื่อจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิมสำหรับกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา (Brown and Strega 2005, 9-10)

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Aldred, Rachel. 2008. "Ethical and Political Issues in Contemporary Research Relationships." *Sociology* 42(5): 887-903.
- Baird, Ian G. 2011, "The Don Sahong Dam: Potential impacts on regional fish migrations, livelihoods and human health." *Critical Asian Studies* 43(2): 211-235.
- Baird, Ian G. 2013. *Proposal on the People and their River Revisited: A proposed study of the river-based livelihoods of the people of the Xe Bang Fai river basin in Laos*. University of Wisconsin-Madison.
- Baird, Ian G., Bruce P. Shoemaker and Kanokwan Manorom. 2015. "The People and their River, the World Bank and its Dam: Revisiting the Xe Bang Fai River in Laos." *Development and Change* 46(5): 1080-1105.
- Boer, Ben et al. 2015. *The Mekong: A socio-legal approach to river basin development*. London and New York: Routledge.
- Bordo, Susan. 1990. "Feminism, Postmodernism, and Gender-Scepticism." In *Feminism/Postmodernism*, edited by Linda J. Nicholson, 331-341. New York: Routledge.
- Brown, Leslie and Susan Strega. 2005. *Research as Resistance*. Toronto: Canadian Scholars Press International.
- Bulmer, Martin. 1980. "Comment on 'The Ethics of Covert Methods'." *The British Journal of Sociology* 31(1): 59-65.
- Bulmer, Martin. 1982. "The Merits and Demerits of Covert Participant Observation." In *Social Research Ethics: An examination of the merits of covert participant observation*, edited by Martin Bulmer, 217-251. London: Macmillan.
- Delang, Claudio O. and Matthew Toro. 2011. "Hydropower-Induced Displacement and Resettlement in the Lao PDR." *South East Asia Research* 19(3): 567-594.

- Deyhle, Donna L., G. Alfred Hess, Jr. and Margaret D. LeCompte. 1992. "Approach Ethical Issues for Qualitative Researchers in Education." In *The Handbook of Qualitative Research in Education*, edited by Margaret D. LeCompte, Wendy L. Millroy and Judith Preissle, 597-642. San Diego: Academic Press.
- Dingwall, Robert. 1980. "Ethics and Ethnography." *The Sociological Review* 28(4): 871-891.
- Grandstaff, Somluckrat W. and Terry B. Grandstaff. 1987. "Semi-structured interviewing by multidisciplinary teams in RRA." In *Proceedings of the 1985 International Conference on Rapid Rural Appraisal*. Khon Kaen University, 129-143. Khon Kaen, Thailand: Rural Systems Research and Farming Systems Research Projects.
- Herrera, Chris. 1999. "Two Arguments for 'Covert Methods' in Social Research." *The British Journal of Sociology* 50(2): 331-343.
- Herrera, Chris. 2003. "A Clash of Methodology and Ethics in 'Undercover' Social Science." *Philosophy of the Social Science* 33(3): 351-362.
- Hilbert, Richard A. 1980. "Covert Participant Observation: On its nature and practice." *Urban Life* 9(1): 51-78.
- Hirsch, Philip. 2001. "Globalisation, Regionalisation and Local Voices: The Asian Development Bank and rescaled politics of environment in the Mekong region." *Singapore Journal of Tropical Geography* 22(3): 237-251.
- Homan, Roger and Martin Bulmer. 1980. "The Ethics of Covert Methods." *The British Journal of Sociology* 31(1): 46-59.
- Homan, Roger. 1991. *The Ethics of Social Research*. London: Longman.
- Kellehear, Allan. 1996. "Unobtrusive Methods in Delicate Situations." In *Ethical Intersections: Health research, methods and researcher responsibility*, edited by Jeanne Daly, 97-105. Boulder, Colorado: Westview Press.

- Laine, Marlene de. 2000. *Fieldwork, Participation and Practice: Ethics and dilemmas in qualitative research*. London: Sage Publications.
- Lee, Raymond M. 1993. *Doing Research on Sensitive Topics*. London: Sage Publications.
- Li, Jun. 2008. "Ethical Challenges in Participant Observation: A reflection on ethnographic fieldwork." *The Qualitative Report* 13(1), 100-115.
- Lugosi, Peter. 2008. "Covert Research." In *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (Volume 2), edited by Lisa M. Given, 133-136. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Matthews, Nathaniel. 2012. "Water Grabbing in the Mekong Basin – An Analysis of the Winners and Losers of Thailand's Hydropower Development in Lao PDR." *Water Alternatives* 5(2): 392-411.
- McCosker, Heather., Alan Barnard and Rod Gerber. 2001. "Undertaking Sensitive Research: Issues and strategies for meeting the safety needs of all participants." *Forum: Qualitative social research*, 2(1), Art. 22. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0101220>.
- Paradis, Emily K. 2000. "Feminist and Community Psychology Ethics in Research with Homeless Women." *American Journal of Community Psychology* 28(6): 839-858.
- Resurreccion, Bernadette P. and Kanokwan Manorom. 2007. "Gender Myths in Water Governance: A survey of program discourses." In *Democratising Water Governance in the Mekong Region*, edited by Louis Lebel, John Dore, Rajesh Daniel and Yang Saing Koma, 177-196. Chiang Mai, Thailand: Mekong Press.
- Sambo, Sok. 2015. "Meaningful Participation? The Case of Cambodian Fishermen in the Transboundary Consultation Processes for Don Sahong Hydropower Dam (Lao PDR)." DPP Thesis, Graduate Institute of International and Development

Studies.

Shoemaker, Bruce, Ian G. Baird and Monsiri Baird. 2001. *The People and Their River: A survey of river-based livelihoods in the Xe Bang Fai river basin in central Lao PDR*. Vientiane: Lao PDR/Canada Fund for Local Initiatives.

Sivongxay, Amphone. 2015. “The Impacts of Hydropower Development on Livelihoods of Downstream Communities: Case studies in Laos.” PhD dissertation, Charles Darwin University.

Stacey, Judith. 1988. “Can There Be a Feminist Ethnography?” *Women’s Studies International Forum* 11(1): 21-27.

เอกสารออนไลน์

Baran, Eric and Blake Ratner. 2007. *The Don Sahong Dam and Mekong Fisheries (A science brief from the WorldFish Center)*. Penang: WorldFish Center. <http://lad.nafri.org.la/fulltext/LAD010320071353.pdf>.

Department of Energy Business, Ministry of Energy and Mines. 2014. “Hydropower in Lao PDR.” Department of Energy Business, Ministry of Energy and Mines Website. <http://bit.ly/2tAkKF9>. Accessed 12 May 2016.

International Federation for Human Rights. 2012. “Laos: An overview of human rights violations.” A briefing Paper prepared for the 9th Asia-Europe Meeting Summit of Heads of State and Government (ASEM9), Vientiane, Laos 5-6 November 2012. International Federation for Human Rights Website. <http://bit.ly/2uyjwrf>. Accessed 20 May, 2016.

International Rivers. 2010. “Nam Theun 2 Dam.” *International Rivers Website*. <https://www.internationalrivers.org/campaigns/nam-theun-2-dam>. Accessed 18 May 2016.

International Rivers. 2014. “Trial and Error Too Risky for the Don Sahong Dam: A technical review of the Don Sahong’s 2013 environmental impact assessment.”

- International Rivers Website. <http://bit.ly/2sBbtZm>. Accessed 21 May, 2016.
- International Rivers. 2015. *The Don Sahong Dam: Gambling with Mekong food security and livelihoods*. Berkeley, CA: International Rivers. <http://bit.ly/2sfHsPh>.
- International Rivers Network. 2004. *The Legacy of Hydro in Laos*. Berkeley, CA: International Rivers Network. <http://bit.ly/2t5SitY>.
- International Rivers Network. 2009. *The Nam Theun 2 Resettlement Plan and Viability of Proposed Livelihood Options for Displaced Villagers*. Berkeley, CA: International Rivers Network. <http://bit.ly/2t6hC35>.
- Mcdowell, David K., Thayer Scudder and Lee M. Talbot. 2015. *Lao People's Democratic Republic Nam Theun 2 Multipurpose Project: Twenty Fourth Report of the International and Social Panel of Experts*. Washington, DC: World Bank Group. <http://bit.ly/2t5E4JM>. Accessed 18 May, 2016.
- Milattanapheng, Chantho. 2006. "Lao People's Democratic Republic Water Resources Development: A review of the existing policy and legislation framework." In *Mekong Region Water Resources Decision-making: National Policy and Legal Frameworks vis-à-vis World Commission on Dams Strategic Priorities*, edited by Robert A. R. Oliver, Patricia Moore and Kate Lazarus, 45-51. Bangkok, Thailand and Gland, Switzerland: IUCN. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/2006-023.pdf>.
- Porter, Ian C. and Jayasankar Shivakumar (eds.). 2011. *Doing a Dam Better: The Lao People's Democratic Republic and the story of Nam Theun 2*. Washington DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. <http://bit.ly/2uyAgi6>.
- Roggenbuck, Anna. 2016. "A complaint to the European Investment Bank's Complaints Mechanism regarding the EIB's loan to Nam Theun 2 Hydroelectric Project's non-compliance with the Bank's environmental and social standards and human rights." *European Investment Bank Website*. <http://www.eib.org/attachments/complaints/sg-e-2016-03-complaint-en.pdf>. Accessed 12 May 2016.

- Shoemaker, Bruce. 1998. *Trouble on the Theun-Hinboun. A Field Report on the Socio-Economic and Environmental Effects of the Nam Theun-Hinboun Hydropower Project in Laos*. <https://www.internationalrivers.org/resources/trouble-on-the-theun-hinboun-4100>. Accessed 6 May 2016.
- Shoemaker, Bruce, Ian G. Baird and Kanokwan Manorom. 2014. “Nam Theun 2: The World Bank’s narrative of success falls apart.” *World Rivers Review*, 3 December. <https://www.internationalrivers.org/resources/8479>.
- Southeast Asian Press Alliance. 2015. “Laos: Free expression under stricter control.” *SEAPA Website*. <https://www.seapa.org/everything-under-stricter-control/>. Accessed June 4, 2016.
- World Bank. 2016. “The World Bank in Lao PDR: Overview.” *World Bank Website*. <http://www.worldbank.org/en/country/lao/overview>. Accessed 12 May 2016.